

УДК 731.1(477)"16"

Козубовський Г. А.

ПРОБЛЕМА КАРБУВАННЯ ВЛАСНОЇ МОНЕТИ В УКРАЇНІ В XVII СТ.

У статті розглядається дискусійна проблема карбування власних монет в Україні за Богдана Хмельницького (1648-1657), Івана Виговського (1657-1659) і Петра Дорошенка (1665-1676). Аналізується джерельна база, можливі варіанти пошуків українських монет XVII ст. Дослідження нумізматичних пам'яток і археологічні розкопки в Чигирині, Торговиці і Лисянці допоможуть віднайти нумізматичне потвердження випуску гетьманами власних грошей.

Фінансові заходи мали першорядне значення в процесі творення української національної держави XVII ст. Окреме місце посідає питання емісії власної монети.

Протягом століття дослідники сперечаються з приводу карбування власних монет в Україні. У 20-х роках XX ст. серед істориків, нумізматів, економістів виникла дискусія з цього питання. Серед можливих емітентів вказувалися імена гетьманів Богдана Хмельницького (1648-1657), Івана Виговського (1657-1659) та Петра Дорошенка (1665-1676). Певним поштовхом до виникнення дискусії стала капітальна праця М.Є. Слабченка з історії української економіки. Грунтуючись на аналізі економічного становища України та посилаючись на окремі повідомлення писемних джерел, дослідник висунув твердження про власне виробництво монет за Богдана Хмельницького. М.Слабченко також визнав реальність проектів про запровадження власної монетарні в Україні за Івана Виговського та повідомлення про карбування Петра Дорошенка [1]. Прихильниками власного карбування виступили також І.П.Крип'якевич, І.Борщак та В. Біднов [2]. Натомість нумізмат В.А. Шугаєвський та історик М.Н.Петровський піддали сумнівам повідомлення писемних джерел, а відсутність українських монет серед нумізматичних пам'яток стала серйозною аргументацією про неможливість власного карбування [3]. І.Крип'якевич вважав, що "Хмельницький, очевидно, вжив якихось заходів до того, щоб карбувати українську монету." Він наголосив на необхідності спеціальних досліджень нумізматичного матеріалу [4].

Увагу повоєнних дослідників здебільшого привертали іноземні монети, медалі та пам'ятні жетони, що могли бути сприйняті сучасниками як монети Хмельницького. І.Г.Спаский звернув увагу на польські пам'ятні жетони з іменем "Богдан" та на молдавські монети з зображенням меча. М.Ф.Котляр припустив, що пам'яткою могла бути медаль на честь князя Богуслава Радзивілла. А. Бойко наголосив на можливості збереження в XVII ст. пам'яті про українські монети XIV ст. [5].

На сучасному етапі дослідники знову стали перед фактом відсутності відповідних нумізматичних пам'яток або їх не виділення [6]. Хоча окреслився підхід до пошуку таких монет серед імітацій існуючих груп польсько-литовських чи шведсько-прибалтійських монет, а також відтворення можливого вигляду запроєктованих монет [7].

У проблемі власного карбування можна виділити такі основні складові: наявність писемних джерел, нумізматичного матеріалу, аналіз потреб і можливостей карбування, шляхів пошуку українських монет XVII ст.

Згадки про карбування Богдана Хмельницького збереглися в трьох писемних джерелах XVII ст. та одному етнографічному XIX ст.

У записці Г.Кунакова, посланця російського уряду до Варшави, датованої кінцем 1649 р., занотовано: "Да сказывал подканцлера Литовского Казимира Сопеги татарин Адасий Бреимов, что при Богдане Хмельницком Крымских татар 20000. А в Чигирине де учинил Богдан Хмельницкий мынзу и денги делают, а на тех новых денгах на одной стороне мечь, а на другой стороне ево Богданово имя.

А войну де с поляки хочет Богдан Хмельницькой вести впрямь. А ведомо де ему, Татарину про то допряма, потому что пан его, подканцлер Литовской, ныне называет к себе войска на свои гроши" [8].

Частина дослідників наголошує на неточностях у повідомленнях Г. Кунакова, а також на відсутності подібної інформації в повідомленнях інших посольств до Чигирина 1649 р. [9].

У листі подільського воєводи С. Потоцького до короля Яна Казимира від 29 жовтня 1652 р. серед низки свавільних заходів Хмельницького згадується і карбування власної монети [10]. Повідомлення про те, що гетьман України почав карбування монети "на свій манер", чим викликав протест польського короля, було опубліковано 21 грудня 1652 р. в "La Gazette de Franse" [11].

Існує ще одне етнографічне джерело, не використане дослідниками. Марко Грушевський, збираючи перекази гетьманського гнізда - села Суботова 1897-1899 рр., занотував: "А що кладі Хмельницького є багато у землі, то є ... На шляху... виносить водою гроші, дукачі, намиста... Гроші є й з бовванцем у короні - се мабуть польські позоставались, а то все з козаком на коні з пікою - се вже, мабуть, виробка часу Хмельницького. Є й гетьман з булавою на деяких. Махей Трегуб старий, Топчій, розказує, що як козакував у лісі ... та бачив знайшли у Тінках люди Хмельницького грошей цілий вулик чавунний - усе з гетьманом на коні й з булавою були. Находили грошей золотих чимало й по проваллях і по ямах увалених то по могилах і в Суботіві. Та се якісь інші були - тоненькі, як луска з риби і жовті все - мабуть давніші се, бо за Хмельницького золото як жар червоне все було, скіко не доводилось бачити..." [12].

Безумовно, не можна абсолютно сприймати достовірність опису і атрибуції згаданих монет. Наведені в опису монети "з козаком на коні з пікою" та з гетьманом на коні й з булавою, напевно, російські мідні гроші XVIII ст. із зображенням св. Георгія на коні. Але й не можна не зважати на народні перекази, які передавалися з покоління в покоління.

Але все ж джерельна база відомих на сьогодні писемних повідомлень про карбування Богдана Хмельницького вкрай обмежена. І справді, при масовому, регулярному карбуванні ця подія повинна була викликати більший резонанс.

Потреби у карбуванні власної монети впливали як з соціально-економічних внутрішніх і зовнішніх реалій, так і з розробки гетьманом програми державного будівництва.

Грошова криза першої третини XVII ст. в Речі Посполитій мала своїм наслідком значне скорочення обсягів монетного карбування. Катастрофічно не вистачало засобів на тривале ведення численних війн, а економічна система держави не могла забезпечити нагальних потреб у монетних засобах. Перші емісії Яна Казимира у 1650-1654 рр. не дуже поповнили державну скарбницю. Такі монети дуже мало відтворилися на українських знахідках і, безумовно, не могли задовольнити український грошовий ринок в обіговій монеті. Цікаво, що серед знайдених на козацькій переправі під Берестечком у 38 гаманцях, сумках і скупченнях великої кількості монет не було жодної Яна Казимира. І всі ці знахідки мають точну дату - 10 липня 1651 р. [13].

Брак обігової монети певною мірою покритався старою польсько-литовською (з першої чверті XVII ст.), шведсько-прибалтійською та прусько-бранденбурзькою монетами.

В умовах загальної нестачі повноцінної обігової монети в Україні одразу по війні було втрачено такий канал надходження, як королівське жалування.

З початком Визвольної війни і в процесі створення інститутів молоді Української держави Богдан Хмельницький, як розпорядник козацького скарбу, отримав прибутки з маєтностей колишньої королівщини, майна римсько-католицької церкви, деяких приватних маєтностей та від різноманітних податків. Натомість "на плечі" козацького гетьмана лягли всі витрати на організацію державного апарату, дипломатії, війська тощо. За підрахунками Івана Крип'якевича, річні доходи молоді української держави становили щонайменше 300000 польських злотих, а витрати - близько 2000000 польських злотих [14]. Тобто, витрати держави приблизно в 6 разів перевищували прибуткову частину. Безумовно, ці підрахунки приблизні. Протягом війни прибутки і витрати значно коливалися. При цьому величезне значення мали перемоги і поразки козацьких військ.

Джерела свідчать, що перемоги Богдана Хмельницького під Жовтими Водами та Корсунем у 1648 р. принесли гетьману значну кількість дорогоцінних металів як у монетах, так і виробках [15].

Тож Богдан Хмельницький мав нагальну потребу у власній монеті. До цього спонукав кризовий стан фінансів навколишніх країн та внутрішні обставини. Війна викликала масову тезаврацію старих обігових коштів при обмеженій можливості припливу нових повноцінних грошей. Створювані ж інститути державної влади, постійна потреба в забезпеченні війська, великі дипломатичні витрати, нестійкість фінансової системи вимагали значних фінансових заходів. Серед можливих варіантів одним з найпривабливіших було карбування власної монети.

Гетьманський уряд мав дуже обмежені можливості для карбування повноцінних монет. Відсутність власних копалень дорогоцінних металів, нестабільність, нерегулярність надходжень іноземних монет, нерозвиненість традицій у карбуванні монет унеможлилювали стабільне, регулярне карбування. Необхідність дипломатичних маневрів у визнанні верховної влади різних сюзеренів - польського короля, московського царя чи турецького султана ставила значні перепони у налагодженні власної монетарні. Але ці фактори й не виключали, а навпаки, повинні були стимулювати спроби епізодичного карбування власної монети.

Для піднесення власного авторитету, забезпечення дипломатичної служби та придбання союзників перевагу могли мати монети найбільших номіналів: золоті дукати чи срібні талярного гатунку. Але в існуючих умовах це було б вкрай не вигідно і могло здійснюватися у дуже обмеженій кількості. Враховуючи подальші політичні та економічні реалії, імовірність їх знаходження дуже мала.

Значний прибуток мало дати карбування малих та найменших номіналів: солідів та півтораків. Причому найбільший зиск мав бути від карбування імітацій добре відомих і визнаних в Україні та навколишніх країнах старих "сигізмундових" (Сигізмунда III (1587-1632)) півторагрошовиків чи шведсько-прибалтійських монет 20-40-х років XVII ст. Такі монети нерідко зустрічаються серед українських знахідок.

До речі, один з скарбів середини XVII ст. з польсько-литовськими та шведсько-прибалтійськими трояками, півтораками, грошами та солідами, що містив значну кількість "фальшивих монет" (датується після 1645 р.), було знайдено в самому Чигирині у 1883 р. [16].

На сучасному етапі можна говорити про значну ймовірність епізодичного обмеженого

карбування за Богдана Хмельницького. Причому, якщо визнати достовірність писемних джерел, маємо дві окремі згадки про разове, епізодичне карбування в 1649 і 1652 рр. У кожному з випадків карбування повинно було визначатися конкретними (разовими?) потребами і можливостями. Певних результатів у вирішенні цього питання може дати комплексна цілеспрямована програма археологічного дослідження Чигирин і Чигиринщини.

Цікаво, що легенди про "скарби" Хмельницького поширилися вже з початком діяльності гетьмана, причому більшість звісток вказують саме на Чигирин. Проблема пошуків Богданового скарбу виникла і в його наступників при гетьманській булаві [17].

Проблеми грошового забезпечення Української держави, фінансових відносин з сусідами постали і перед обраним на Корсунській раді в жовтні 1657 р. гетьманом Іваном Виговським. Дворічне гетьманування І. Виговського характеризується загостренням соціально-політичної боротьби. В історіографії зазначається, що спалах цієї боротьби був зумовлений "новим" курсом гетьмана, який намагався створити шляхетську Україну на зразок шляхетської Польщі [18]. Внутрішні суперечності характеризувалися і фінансовою нестабільністю.

Гетьманування Виговського припало на період гострої фінансової кризи найближчих сусідів - Речі Посполитої та Московської держави - країн, які мали безпосередній інтерес до України.

Постійні війни, які вела Річ Посполита, ще більше розхитали і до того кризовий фінансовий стан держави. Катастрофічно не вистачало засобів на платню військовим. Армія, починаючи з 1657 р., наполегливо вимагає платні, створює конфедерацію. Зниження якості монети, за допомогою якої намагалися вийти з кризи, ще більше її поглибило. Окупація Польщі Швецією, закриття монетних дворів у Варшаві та Кракові змусило польський уряд відкрити монетний двір у Львові в березні 1656 р. Монетне карбування, яке здійснювалось до кінця 1657 р., повинно було суттєво поліпшити стан знекровленої Польщі за рахунок випуску ортів та шестигрошовиків. Срібло, необхідне для виготовлення монет, отримувалось з реквізованого начиння костьолів, що свідчить про справді катастрофічний стан держави. Тож очікувати надходження

нової монетарної маси з боку Польщі не доводилось.

Український ринок цього часу, як і за Богдана Хмельницького, здебільшого задовольнявся різноманітними монетами з першої половини XVII ст., кількість яких постійно зменшувалась в обігу через осідання у скарбах. Найдрібніші монети Прибалтійських володінь Швеції, які в середині XVII ст. набули широкого розповсюдження на українських землях, були малопритатні для забезпечення військових дій та налагодження державних інституцій. В умовах внутрішньої нестабільності важко було очікувати регулярного надходження західноєвропейських монет високого гатунку.

Відсутність юридичної визначеності Переяславської угоди призвела до суперечливих тлумачень фінансових питань між Москвою і Чигирином. За одними статтями, грошові й хлібні доходи України мала збирати місцева влада і передавати їх у "казну государеву" через воевод, присланих від царя. За іншими, козацька старшина і військо повинні були утримуватися за рахунок царської казни [19]. Але і в Москві, і в Чигирині Березневі статті розцінювали як тимчасовий документ і протягом другої половини XVII ст. вони не набули чинності [20].

Наприклад, ще в жовтні 1657 року на Лівобережній Україні поширювалися чутки про те, що цар "хочет с нас подати всякие имати, что сходятся с аренд и с мельниц на Войско Запорожское, а из тех денег давать жалованье" [21].

Крім окремих випадків нагородження золотими монетами частини українського війська, платню від московського царя гетьманська адміністрація так і не отримала [22].

Карбовані з розплющеного дроту, не схожі на жодні з тогочасних європейських монет копійки були малопритатні для міжнародного обігу.

Випущені у великих кількостях мідні гроші Московської держави, згідно з грошовою реформою 1654-1663 рр., в Україні взагалі не сприймали.

Для зміцнення влади, ведення військових дій І.Виговському потрібні були значні кошти. Швидкими засобами акумуляції значних грошових засобів могло бути використання старих грошових запасів або монетна емісія, що масово практикувалося в багатьох країнах і приносило величезні прибутки.

Джерела свідчать, що І.Виговський намагався використати обидва шляхи.

На початку 1658 р. королівський посланець Станіслав Беншовський доносив королеві, що Виговський "недавно поїхав до Гадяча з кількома тисячами (війська) викопувати скарби Хмельницького", і висловив припущення, що з цієї причини "заробить собі ворожнечу" з боку Юрася Хмельницького. Проте, напевно, Виговському не вдалося скористатися (коштами) скарбом Богдана Хмельницького, принаймні повною мірою. Про це свідчать повідомлення джерел про наявність Богданового скарбу (чи його частини) у Юрася Хмельницького [23].

Розроблені у 1658-1659 рр. статті Гадяцького трактату, який проголошував створення Руського князівства на правах автономії у складі Речі Посполитої, обумовлювали випуск монети. Можливий випуск монети у Руському князівстві був, напевно, вигідний і гетьманській адміністрації, і польському уряду. Збереглося 12 списків редакцій Гадяцької угоди, хоча оригінальний документ від 8/18.IX. 1658 р., на якому стояли підписи І.Виговського та польських комісарів, не зберігся. В окремій статті зазначалось, що Руське князівство має право на відкриття монетарні в Києві або там, де буде зручніше. Монета повинна бути з портретом короля з металу такої якості, як і коронна. Цікаві трактування зазначеного пункту угоди в різних списках: "...вільно буде кувати козацьку монету для заплати козацькому війську" або "денги делать будут по обычаю княжества Литовского" [24].

На етапі розробки і узгодження Гадяцьких статей, напевно, не регламентувався перелік номіналів майбутнього карбування монет.

На монетах повинен був бути портрет короля Яна Казимира з відповідними легендами - іменем короля та його титулами. На реверсі - відповідна символіка і легенди з датою випуску. Монети Руського Князівства на реверсі могли мати герб Київської землі - архангела Михаїла, традиції зображення якого на литовських монетах сягають XVI ст. Міг зображатися комбінований герб з київською, брацлавською та чернігівською символами, козак з мушкетом та шаблею - розповсюджена емблема печаток Війська Запорозького. Під портретом короля або на реверсі повинен був бути знак монетного двору, скоріше за все, Києва.

В умовах нестачі срібла гетьман змушений був шукати джерела для здійснення власної

емісії. Про один шлях пошуків свідчить цікавий документ 1665 р. з посиланням на І.М.Брюховецького: "Да гетман же говорил: в Киеве де есть в горе руда серебряная, а опыт де чинил той руде Ивашка Выговский, да учина опыты, и покинул: тут-то нет ничего! А хотел де тут заводит серебряной промысл в то время, как бы Киевского воеводства доступил..."

А полковник Василий Дворецкий в разговоре говорил: та де гора в городе. Которой опыт чинил Ивашка Выговский серебряной руды, и по опыту де Выговского и серебро объявилось, а каково де выходно оказалось серебро, того он не ведает" [25].

Тобто гетьман удався навіть до геологічних пошуків, сподіваючись відшукати срібло у власних володіннях.

Хоча й джерела свідчать про підготовку до реалізації права монетної регалії на українських землях, але, напевно, тоді до цього не дійшло. Це не виключає можливості випуску якоїсь обмеженої кількості пробної монети, яка до нас не дійшла, була знищена, ще не знайдена тощо.

Емісії грошей в Україні в цей час перешкождали як внутрішні, так і зовнішні фактори.

У вересні 1659 р. Івана Виговського під тиском було позбавлено гетьманської булави. Гадяцький договір залишився не реалізованим.

Існує низка повідомлень писемних джерел про карбування монет Петром Дорошенком (1665-1676) у Торговиці та Лисянці.

В умовах боротьби за об'єднання українських земель Дорошенко, як і його попередники, гостро потребував грошових засобів. Орієнтуючись на Польщу, Туреччину чи Московську державу, гетьман, напевно, використовував усі можливі й доступні йому економічні та політичні засоби.

У листі гетьман Івана Брюховецького до Москви (січень 1667 р.) зазначалося: "...в изменничьем городке Торговице по указу ханскому, а по просьбе Дорошенка, бусурманским именем начали деньги делать, чтобы этими деньгами, будто серебряными, а не медными, всяких людей к бусурманской мысли приклонять" [26].

Аналізуючи наведену інформацію, В. Шугаєвський зазначив, що Дорошенко не мав жодного стосунку до Торговицького монетного двору, на якому вироблялись татарські чи турецькі монети [27].

Справді, з наведеного уривка випливає, що гроші випускалися від імені хана, їх потребував П. Дорошенко, оскільки це робилося на його прохання. Друга частина інформації дуже точно відбиває політичну і економічну ситуацію в Україні. Підготовка і підписання Андрусівського договору 1667 р. між Росією і Польщею сприяли посиленню протурецьких настроїв, а величезна кількість знеціненої монети в обігу України була серйозною перешкодою для економічного розвитку.

Враховуючи складний перебіг політичної боротьби, можливість короткочасного перебування П.Дорошенка в Торговиці, можна говорити про епізодичність торговицького карбування.

Монети, які б могли бути віднесені до торговицького карбування, не виявлені. Певних результатів можна очікувати після комплексного археологічного вивчення Торговиці. Для вирішення даної проблеми необхідне і якісне опрацювання нумізматичного матеріалу. Адже великий пласт татарських і турецьких монет XVII ст. в музеях України залишається досі не дослідженим.

Джерельна база повідомлень про карбування П.Дорошенка в Лисянці так чи інакше пов'язується з підготовкою Московського уряду до випуску особливої, регіональної монети за польським зразком. Для наповнення царської казни і "виплати жалування ратним людям в Малоросійських містах" у 1675 р. Московський уряд погодився на пропозицію І.Самойловича про випуск монети в м. Путивлі. Оскільки в Україні не сприймали російські монети, гроші повинні були карбувати на зразок польського півторагрошовика, але з атрибутикою Московської держави. Але тоді цей проект залишився не реалізованим [28]. У листуванні та повідомленнях різних посадових осіб з цього приводу значна увага приділяється і монетному карбуванню Дорошенка. Проект гетьмана І.Самойловича, можливо, якраз підштовхнула власна емісія опонента Петра Дорошенка, можливість ним отримувати прибутки від карбування.

Московські стрільці і козаки І. Самойловича весною 1674 р. в Лисянці вилучили штампелі солідів ("шелягів"), півторагрошовиків ("чехів") та шестигрошовиків ("шостаків"). На допиті в Малоросійському приказі монетарій Янко Гранковський дав свідчення, що "... наперед де сего чехи он дельвал на

польського Яна короля во Львові, а после того делал на Дорошенка в Лысенке, а печать была на тех чехах на имя бывшего Яна ж короля и заводы у него и всякие снасти были в Лысенке.

И как были великого государя ратные люди в Лысянке... он, Ян, с работниками своими ушел в Канев, а из Канева в Переяслав;... И ему, Яну, показываны те снасти... И он... сказал, что те снасти были его... только те снасти не чеховые, шестаковые и шелеховые, а чеховых снастей в них нет ..." [29].

Тобто джерела прямо вказують шлях пошуків монет П. Дорошенка - серед солідів, півтораків і шостаків Яна II Казимира.

Гранковський, за його свідченнями, сам штемпелів робити не вмів і тому вважається, що вони були викрадені під час роботи на польській монетарні (в Кракові, Познані, Вхкові (?) чи Львові (?)) [30].

Але слід мати на увазі, що свідчення, отримані під тиском в Малоросійському приказі, можуть бути неправдиві.

Постає питання, серед яких монет слід шукати пам'ятки Петра Дорошенка: серед карбованих справжніми польськими штемпелями чи серед чисельних імітацій польських монет? [31].

В.Шугаєвський вважав, що ані поляки, ані турки не могли дозволити гетьману власну емісію [32]. Тож і більшість наступних дослідників такі монети вважають за польські фальшиві, які карбувалися справжніми штемпелями [33]. Натомість, М. Слабченко розглядав монету Дорошенка як "особливу крайову", що випускалася відповідно до Гадяцької угоди [34].

Гетьмана насамперед приваблювала можливість отримувати прибутки від карбування. У цьому він міг використати і справжні, вкрадені штемпелі, і спеціально зроблені.

Це питання залежить від часу існування монетарні в Лисянці, а також кількості зроблених монет.

Карбування П.Дорошенка датують 1669-1672, 1669-1673, 1665/1666-1674 рр. або, більш конкретно, пов'язують з дво-місячним перебуванням П.Дорошенка з татарським загоном в Лисянці в жовтні-листопаді 1671 р. [35].

Виділення монетного карбування П.Дорошенка залежить від якісного опрацювання нумізматичного матеріалу, особливо скарбів з другої половини 60-70-х років XVII ст. Нових матеріалів слід очікувати і від археологічного дослідження Лисянки.

1. Слабченко М.Е. Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны. - Одесса, 1923. - Т.3.ч. 1. - С. 105-111.

2. Крип'якевич І.П. Монети Богдана Хмельницького і Петра Дорошенка // Стара Україна. - 1924. - № 1. - С. 11; Борщак І. Франко-Україніса XVII-XIX вв. // Стара Україна. - 1924. - № 7-8. - С. 114; Слабченко М. Чи була в Гетьманщині своя монета // ЗІС ВУАН. - 1926. - Т. 20. - С. 64-66; Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. - К., 1971. - С. 113.

3. Шугаєвський В. До питання про грошовий обіг в Україні в XVII віці (Чи була в Україні власна монета?) // ЗІС ВУАН. - 1925. - Т. 19. - С. 55-61; Шугаєвський В. Чи була в Україні в XVII ст. власна монета // ЗІС ВУАН. - 1926. - Т. 21. - С. 112-119; Петровський М. Чи існувала в Україні власна монета за часів Богдана Хмельницького? // ЗІС ВУАН. - 1925. - Т. 19. - С. 120-123.

4. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. - К., 1954. - С. 371.

5. Котляр М.Ф. Кладонскательство и нумизматика. - К., 1974. - С. 119-122; Котляр М.Ф. Грошовий обіг ... - С. 113; Бойко А.П. Географія монетного карбування на території України другої половини XVII ст. // Історично-географічні дослідження в Україні. - К., 1994. - С. 143.

6. Бойко А.П. Географія монетного карбування... - С. 144, 154; Котляр М.Ф. Чи карбував Богдан Хмель-

ницький власну монету? // Українська нумізматика і боністика. - 2000. - № 1. - С. 47.

7. Козубовський Г.А. Проблеми карбування власних монет за часів Богдана Хмельницького // Фінанси України. - 1998. - № 3. - С. 107-111; Нечитайло В.В. Мини-каталог польско-литовских и российских монет, обращавшихся на Украине в XIV - нач. XX в. - К., 1999. - С. 43; Козубовський Г.А. Проблема карбування українських монет під час гетьманування Івана Виговського: міф чи реальність? // Українська нумізматика і боністика. - 2000. - № 2. - С. 64-72.

8. АЮЗР. - 1861. - Т. 3. - № 301. - С. 408.

9. Петровський М. Чи існувала в Україні... - С. 120-123; Шугаєвський В. До питання про ... - С. 55-61.

10. Головний архів давніх актів у Варшаві // Бібліотека Ординації Замойських. - № IX зв. - С. 148.

11. Борщак І. Вказ. праця... - С. 114.

12. Гетьманське гніздо. Урочище і перекази села Суботова, зібрані в рр. 1897-1899, подав Марко Грушевський // ЗНТШ. - 1909. - Т. ХСІ. - Кн. V. - С. 5-8.

13. Свєшніков І.К. Битва під Берестечком. - Львів, 1993. - С. 196-203.

14. Крип'якевич І. Український державний скарб за Богдана Хмельницького // ЗНТШ. - 1920. - Т. СXXX. - С. 74-106.

15. Самійло Величко. Літопис. - К., 1991. - Т. 1. - С. 73.
16. Kotlar M. Znaleziiska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukraińskiej SSR. - W., W., K., Gd., L, 1975. - № 34. - S. 81.
17. Крип'якевич І. "Скарби" Хмельницького // ЗНТШ. - 1910. - Вип. ХСХІ. - Кн. ІV. - С. 8-9.
18. Степанков В.С. Гетьманство Івана Виговського: соціально-політична боротьба і проблема державного будівництва (серпень 1657 - вересень 1659) // Середньовічна Україна. - К., 1994. - Вип. 1. - С. 104.
19. Андрущенко В., Федосов В. Фінансово-скарбові інститути козацької України // Київ. - 1993. - № 7. - С. 128-129.
20. Горобець ВМ. Малоросійська колегія та фінансова реформа в Україні-Гетьманщині (1722-1727) // Середньовічна Україна. - К., 1994. - Вип. 1. - С. 133-134.
21. АЮЗР. - 1863. - Т. 4. - С. 38-39.
22. Спасский И.Г. Русские государственные награды 1654 г. для войска Богдана Хмельницкого // Сообщения Гос. Эрмитажа. - 1958. - Вып. 14. - С. 18-21.
23. Крип'якевич І. "Скарби" Хмельницького ... - С. 8-9.
24. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII ст. - К., 1998. - С. 306-320; Бойко А. Вказ. праця... - С.148.
25. АЮЗР. - 1869. - Т. 6. - С. 16.
26. Там само. - С. 60.
27. Шугаєвський В. Чи була в Україні ... - С. 114.
28. Рябцевич В. Лисянковский и "Полтавский", пугивльський и севский монетные дворы // Mennice między Wałtykiem a Morzem Czarnym - wspólnota dziejów. // Materiały z ІН Міжнародowej Konferencji Numizmatycznej w Supraslu (10-12. ІХ.1998). - Warszawa, 1998. - S. 175-186.
29. Деммени М.Г. К вопросу о чеканке севских чехов // Записки нумизматического отделения Императорского русского археологического общества. - СПб., 1909. - Т. 1. - Вып. II-III. - С. 97-147. Приложения. - № 4. - С. 124-127; № 8. - С. 135-137.
30. Бойко А.П. Вказ. праця... - С. 150.
31. Нечитайло В.В. Мини-каталог ... - С. 43.
32. Нечитайло В.В. Там само.
33. Котляр М.Ф. Грошовий обіг ... 113-114; Бойко А.П. Вказ. праця... - С. 150-151.
34. Слабченко М. Чи була в Гетьманщині... - С.65.
35. Деммени М.Г. Вказ.праця... - С101; Рябцевич В. Вказ. праця... - С. 176-177; Шугаєвський В. До питання... - С.57; Бойко А. Вказ. праця... - С.150.

Kozubovski G.A.

THE PROBLEM OF COIN MINTAGE IN XVII-TH CENTURY

The written sources contain information of coin mintage by Bohdan Khmelnytsky, Petro Doroshenko and Ivan Vyhovsky's intention to mint his own coin. But the coins have not been found so far or identified among the numismatic artifacts. This problem has been discussed for one hundred years. On the basis of written sources, political and ekonomical situations the conclusion about possible emissions of Bohdan Khmelnytsky and Petro Doroshenko and preparations of coin struck by Ivan Vyhovsky was made.

Analysis of the numismatical sources and archaeological excavations in Chyhyryn, Torhovica and Lycianka can find numismatic proofs of coin mintage of Ukrainian Hetmans.